

В памет на Иван
Eripitur persona, manet res!

ИЗОБРАЖЕНИЯ НА АСКЛЕПИЙ ВЪРХУ МОНЕТИ НА СЕРДИКА

Дочка ВЛАДИМИРОВА-АЛАДЖОВА

*Национален археологически институт с музей – Българска академия на науките,
ул. „Съборна“ № 2, София 1000, България; aladzhovadochka@gmail.com*

ABSTRACT

The subject of this report are two coins of Serdica from the NAIM – BAS collection that have not been studied until present. The coins belong to Faustina II (161 – 175/6) and Lucius Verus (161 – 169). Common for both coins is the image of Asclepius on their reverse and the name *Appius Claudius Martialis* of the provincial governor. Given the new research, the current date of his reign is noted (166 – 169).

Keywords: Coins; Serdica; Faustina II (161 – 175/6); Lucius Verus (161 – 169)

Изследванията върху монетите на Сердика показват, че първите монети на града се откриват рядко, а наличните екземпляри в музейните и частните колекции са ограничен брой. Красноречив пример за това е информацията от сбирката на РИМ – София, където няма описани монети от императорите Марк Аврелий, Луций Вер и Фаустина II и хронологически паричните знаци на Сердика започват със Септимий Север (Doychinova, Filipova, Hadzhieva 2019, 160). От съседния на Сердика град Пауталия са открити общо 90 монети от II – III в., като само 2 – на М. Аврелий и Л. Вер, са сечени в Сердика (Филипова 2020, 401 – 410). Посочените примери показват, че всеки наличен екземпляр може да допринесе за изясняване проблемите на ранното сердикийско монетосечене.

В настоящото съобщение се публикуват две монети на Сердика от фонда на НАИМ – БАН, които досега не са били обект на изследване.

Благодаря на д-р Мифослава Доткова, НАИМ – БАН, за издирените във фонда монети.

Фаустина II (161 – 175/6 г.)

Лице: ΦΑΥΣΤΕΙΝΑ СЕΒΑΣΤΗ. Бюст на Фаустина в профил надясно, с драпирана мантия и прибрана на тила коса. По периферията на ядрото, в лявата страна, има следи от по-ранна интервенция на метала, но е трудно да се свърже с определени целенасочени действия, като например по-ранен отпечатък.

Опако: ΗΓΕ ΚΛ ΑΠΠΙΟΥ ΜΑΡΤΙΑΛΟΥ ΣΕΡΔΩΝ. Асклепий прав, насреща, с открити гърди, в дясната си ръка държи тояга, около която се увива змия.

АЕ, 31 мм; 19.40 г.

Инв. № 10673 (6445), НАИМ – БАН (обр. 1).

Върбанов 2002, 9; Христова, Жеков 2007, 12.9.20.1; Varbanov 2007, 1892.

Обр. 1. Монета на Фаустина II, сечена в Сердика

Fig. 1. Coin of Faustina II issued by the mint of Serdica

Луций Вер (161 – 169)

Лице: AV ΚΑΙ Λ ΑΥΡΗ ΛΙΟΥС ΟΥΝΡΟС. Бюст на императора в профил надясно, с драпирана мантия.

Опако: ΗΓΕ ΚΛ ΑΠΠΙΟΥ ΜΑΡΤΙΑΛΟΥ ΣΕΡΔΩΝ. Асклепий прав, насреща, с открити гърди, в дясната си ръка държи тояга, около която се увива змия.

АЕ, 30 мм; 14.75 г.

Инв. № 5702, НАИМ – БАН (обр. 2).

Върбанов 2002, 2, 3, 13, 14; Христова, Жеков 2007, 12.8.20.1; Varbanov 2007, 1896.

Обр. 2. Монета на Луций Вер, сечена в Сердика

Fig. 2. Coin of Lucius Verus issued by the mint of Serdica

Изображението на Асклепий в цял ръст се появява при владетелите Фаустина II и Луций Вер и е само от пети номинал, като екземплярите са сравнително редки (Мушмов 1926, 15 – 16; Върбанов 2002, 2, 3, 13, 14; Христова, Жеков 2007, 12.8.20.1; Varbanov 2007, 1896).

Общото при двете монети са изображенията на Асклепий върху реверса. Образът на бога-лечител и здравето е един от интересните богове в гръцката митология. Той е роден от нимфата Коронида, а за негов баща се приема Аполон. Отгледан е от мъдрия кентавър Хирон, който го научил на лечебното изкуство. С лечение се занимавала и богинята Хигия, определяна и като негова съпруга. Въпреки че не присъства в традиционния олимпийски пантеон, неговият култ се свързва с определени светилища, които привличат много поклонници и остава между най-популярните чак до Късната античност (Martin, Metzger 1976, 62; Дончева 2001, 7). Богът лечител заема особено място сред божествата на древна Гърция. В българските земи по време на Римската империя култът към Асклепий е широко разпространен в провинциите Мизия Втора и Тракия, става официален култ в големите градски центрове, свързани с лечението и в синкретизъм с тракийското божество т.нар. Тракийски конник, в светилищата на тяхната територия (Дончева 2001, 6).

Представеният иконографски тип върху разглежданите монети на Асклепий е познат от редица паметници от елинистическата и римската епохи (Holtzmann 1984, 897 – 902). Богът е представен като зрял мъж, с буйна коса и брада, в конвенционална поза, прав, с леко свит в коляното крак. Дясната му ръка се спуска надолу, като под мишницата му се опира тояга, около която се увива змия. Химатионът покрива цялото тяло с изключение на гърдите, дясното рамо и ръката. Краят на химатиона образува пояс от хоризонтални гънки, който започва от дясната мишница, обгръща торса и стига до левия лакът. Част от химатиона покрива с вертикални гънки лявото рамо. Този иконографски тип на Асклепий се среща най-често в тракийските земи не само върху статуарната пластика, но и върху оброчните релефи и монетите.

Обр. 3. Оловна тесера с изображение на Асклепий
Fig. 3. Lead tessera with the image of Asclepius

Главните почитани божества в Сердика са **Асклепий** и **Аполон Лечител**, които се свързват с лечебните минерални извори на територията на града (Мушмов 1926, 3). Според нашия колега д-р Николай Шаранков в откритите надписи в Сердика най-често се споменава Асклепий, след него Аполон Лечител, в различни прояви на тяхната божествена същност.

В образа на Асклепий се съчетават функциите на лечителя с хтонични черти и сотерични качества (Дечев 1925, 131 – 155; Попов 1963, 28 – 35). Сведенията за почитането на Асклепий в Сердика се потвърждават от резултатите на археологически проучените два обекта в София (в района на Александровска болница и Княжевско шосе, и ул. „Мария Луиза“). Първият от тези обекти се интерпретира като Асклепион, а вторият – като светилище или храм, посветен на Асклепий (Мушмов 1926, 8; Бобчев 1989, 40, 49 – 50; Божкова 2002, 369). Важна информация в тази посока са представените върху монетите на градската управа изображения на божеството (Ruzicka 1915, по 10, 12; Мушмов 1926, 4759a, 4760; Върбанов 2002, 3 – 32; Христова, Жеков 2007, 172 – 173), статуетки и оброчни плочки с образа на Асклепий и храмове, посветени на култа към него (Ботева 1985, 37), както и тесери, свързани с ритуалите в тях (**обр. 3**) (Владимирова-Аладжова 2017, 160 – 163).

Освен споменатите данни за тези монети трябва да се отбележат и сравнително новите факти относно хронологията на тези екземпляри (*благодаря на д-р Николай Шаранков за колегиалното отношение*). Те са свързани с името на провинциалния управител в Тракия **Appius Claudius Martialis** (Мушмов 1926, 53). Доскоро неговото управление се свързваше с годините 161 – 163 (Thomasson 1984, col. 166. 29), но информацията от новопроучени военни дипломи коригира датите на 166 – 169 г. (Roxan, Weiss 1998, 382; Horster 2004, 247 – 258). Новата информация е изключително важна за датировката не само на монетосеченето в Сердика, но и на събития, свързани с историята на града (Aladzhova 2018, 23 – 29).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES:

- Бобчев 1989:** С. Бобчев. Преглед на останките от Сердика, открити в течение на петдесет години. – В: Сердика. Археологически материали и проучвания. Том 2. София, 1989, 37 – 58. [Bobchev 1989: S. Bobchev. Pregled na ostankite ot Serdika, otkriti v techenie na petdeset godini. – V: Serdika. Arheologicheski materialy i prouchvaniya. Tom 2. Sofiya, 1989, 37 – 58].
- Божкова 2002:** Б. Божкова. Архитектурни паметници в Сердика по нумизматични данни. – In: The Roman and Late Roman City. The International Conference. Veliko Turnovo 26 – 30 July 2000. Sofia, 369 – 372. [Bozhkova 2002: B. Bozhkova. Arhitekturni pametnitsi v Serdika po numizmatichni dannii. – In: The Roman and Late Roman City. The International Conference. Veliko Turnovo, 26 – 30 July 2000. Sofia, 369 – 372].
- Ботева 1985:** Д. Ботева. Оброчни паметници от светилището на Асклепий

- Лименос край Сливница, Софийски окръг. – Археология XXVI, 1985, 4, 31 – 38. [Boteva 1985: D. Boteva. – Obrochni pametnitsi ot svetilishteto na Asklepiy Limenos kray Slivnshitsa, Sofiyski okrag. – Arheologiya XXVI, 1985, 4, 31 – 38].
- Владимирова-Аладжова 2017:** Д. Владимирова-Аладжова. Почитаните божества в Сердика. Асклепий. – Известия на историческия музей – Шумен 17, 2017, 160 – 163. [Vladimirova-Aladzhova 2017: D. Vladimirova-Aladzhova. Pochitanite bozhestva v Serdika. Asklepiy. – Izvestiya na istoricheskiya muzey Shumen 17, 2017, 160 – 163].
- Върбанов 2002:** Ив. Върбанов. Гръцки императорски монети. Том III. Бургас, 2002. [Varbanov 2002: Iv. Varbanov. Gratski imperatorski moneti. Tom III. Burgas, 2002].
- Дечев 1925:** Д. Дечев. Асклепий като трако-гръцко божество. – Известия на Българския археологически институт III, 1925, 131 – 155. [Dechev 1925: D. Dechev. Asklepiy kato trako-gratsko bozhество. – Izvestiya na Balgarskiya arheologicheski institut III, 1925, 131 – 155].
- Дончева 2001:** Култът към Асклепий в Гърция и Рим. Произход, развитие, характер. Велико Търново, 2001. [Doncheva 2001: Kultat kam Asklepiy v Gartiya i Rim. Proizhod, razvitie, harakter. Veliko Tarnovo, 2001].
- Мушмов 1926:** Н. Мушмов. Монетите и монетарниците на Сердика. София, 1926. [Mushmov 1926: N. Mushmov. Monetite i monetarnitsite na Serdika. Sofiya, 1926].
- Попов 1963:** М. Попов. Проучвания върху произхода, развитието и характера на култа към Асклепий. – Научни трудове на Висшия медицински институт II, 1963, София, 28 – 35. [Popov 1963: M. Popov. Prouchvaniya varhu proizhoda, razvitiето i haraktera na kulta kam Asklepiy. – Nauchni trudove na visshiya meditsinski institut II, Sofiya, 1963, 28 – 35].
- Христова, Жеков 2007:** Н. Христова, Г. Жеков. Монетосеченето на Тракия I – III в. Сердика. Благоевград, 2007. [Hristova, Zhekov 2007: N. Hristova, G. Zhekov. Monetosecheneto na Trakiya I – III v. Serdika. Blagoevgrad, 2007].
- Филипова 2020:** С. Филипова. Разпространението на монетите на Сердика (II – III век). – В: Сердика – Средец – София 8, 401 – 410. [Filipova 2020: S. Filipova. Razprostraneniето na monetite na Serdika (II – III vek). – V: Serdika – Sredets – Sofiya 8, 401 – 410].
- Roxan, Weiss 1998:** M. M. Roxan, P. Weiss. Die Auxiliattuppen der Ptovinz Tracia. Neue Mliitirdiplome der Antoninenzeit. – Chiron 28, 1998, 371 – 420.
- Doychinova, Filipova, Hadzhieva 2019:** M. Doychinova, Sv. Filipova, N. Hadzhieva. Thracian, Macedonian, Greek, Roman Republican, Imperial and Provincial Coins from the 6th Century BC to 5th Century A.D. (ancient *Serdica*) – In: I. Prokopov. (ed.) Numismatic Collection of the Regional History Museum of Sofia. Vol. IX. Sofia, 2019.
- Holtzmann 1984:** B. Holtzmann. Asklepios. Lexikon Iconographicum Mythologiae Classcae (LIMC). Vol. II, 1, 1984, 897 – 902, nos. 154 – 233.
- Horster 2004:** M. Horster. Statthalter von Thrakien under Commodus – Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 14, 2004, 247 – 258.
- Martin, Metzger 1976:** R. Martin, H. Metzger. La religion grecque. Paris: P.U.F. Series, 1976.
- Ruzicka 1915:** L. Ruzicka. Die Münzen von Serdica. – Numismatische Zeitschrift XLVIII, 1915, 1 – 82.
- Thomasson 1984:** B. Thomasson. Laterculi praesidum. Vol. I. Goteborg, 1984.
- Varbanov 2007:** I. Varbanov. Greek Imperial Coins and Their Values. Vol. III. Bourgas, 2007.
- Aladzhova 2018:** D. Aladzhova. A Hoard of Bronze Coins from Serdica (preliminary report). – Proceedings of the International Numismatic Symposium Circulation of Antique Coins in Southeastern Europe. Belgrade, 2018, 23 – 29.

IMAGE OF ASCLEPIUS ON COINS OF SERDICA

Dochka VLADIMIROVA-ALADZHOVA

SUMMARY

The study on the coins of Serdica demonstrates that the early coins of the city are rarely found, and the available specimens in museum and private collections are limited.

The subject of this report are two coins of Serdica from the NAIM – BAS collection that have not been studied until present. The first coin is of Faustina II (161 – 175/6) and is described as follows:

Obverse: ΦΑΥΣΤΕΙΝΑ СЕΒΑΣΤΗ. Bust of Faustina, profile to right, draped mantle and hair pulled back. On the periphery of the core on the left side, there are traces of earlier intervention on the metal, but it is difficult to associate it with certain purposeful actions, such as, for example, an earlier imprint.

Reverse: ΗΓΕ ΚΑ ΑΠΠΙΟΥ ΜΑΡΤΙΑΛΟΥ СΕΡΔΩΝ. Asclepius standing, full face with bare breast. In his right hand he holds a serpent-entwined staff.

AE, 31 mm; 19.40 g.

The second coin is of Lucius Verus (161 – 169):

Obverse: ΑΥ ΚΑΙ Λ ΑΥΡΗ ΛΙΟС ΟΥΗΡΟС. Bust of the emperor, profile to right, wearing draped mantle.

Reverse: ΗΓΕ ΚΑ ΑΠΠΙΟΥ ΜΑΡΤΙΑΛΟΥ СΕΡΔΩΝ. Asclepius, standing, full face with bare breast. In his right hand he holds a serpent-entwined staff.

AE, 30 mm; 14.75 g.

The full-length image of Asclepius appears under these rulers – Faustina II and Lucius Verus. It is only of the fifth denomination, and the specimens are relatively rare.

Common for both coins is the image of Asclepius on the reverse. The image of the God of healing and medicine is among the most interesting deities in Greek mythology.

The iconographic type on the examined coins of Asclepius is known from a number of monuments from the Hellenistic and Roman periods. This iconographic type of Asclepius is found most often in the Thracian lands, not only on statuary, but also on votive reliefs and on coins.

In addition to the mentioned data about these coins, relatively new facts about the chronology of these specimens should also be noted. They are associated with the name of the provincial governor of Thrace *Appius Claudius Martialis*. Until recently, his governorship was associated with the years 161 – 163 AD, but the data from newly studied military diplomas corrects these dates to 166 – 169 AD. This information is significant for dating not only the coinage of Serdica, but also events related to the city history.